

ПРОБЛЕМА НАУКОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАВІ

THE ISSUE OF THE SCIENTIFIC DEFINITION OF THE CONCEPT OF DIGITAL TECHNOLOGY IN LAW

Берназюк О.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та теорії держави і права
Європейського університету*

Статтю присвячено висвітленню науково-прикладної проблеми визначення поняття та сутності цифрових технологій у праві. На підставі аналізу міжнародного та європейського права, а також положень національного законодавства аргументовано висновок про доцільність розмежування понять «інформаційні», «інформаційно-комунікаційні» та «цифрові» технології. Досліджено основні концептуальні підходи до розуміння цифрових технологій у праві та сформульовано його авторське визначення.

Ключові слова: цифрові технології, інформаційно-комп'ютерні технології, право, юридична діяльність.

Статья посвящена рассмотрению научно-прикладной проблемы определения понятия и сущности цифровых технологий в праве. На основании анализа международного и европейского права, а также положений национального законодательства аргументирован вывод о целесообразности дифференциации понятий «информационные», «информационно-коммуникационные» и «цифровые» технологии. Исследованы основные концептуальные подходы к пониманию цифровых технологий в праве и сформулировано его авторское определение.

Ключевые слова: цифровые технологии, информационно-компьютерные технологии, право, юридическая деятельность.

The article is devoted to the coverage of the scientific and applied problem of definition of the concept and essence of digital technologies in law. On the basis of the analysis of international and European law, as well as the provisions of the national legislation, the conclusion is based on the appropriateness of differentiating the concepts of «information», «information and communication» and «digital» technologies. The basic conceptual approaches to the understanding of digital technologies in law are investigated and his author's definition is formulated.

Key words: digital technologies, information and computer technologies, law, legal activity.

Постановка проблеми. Юридична діяльність охоплює різні сфери суспільних відносин, а основними напрямками її здійснення є: правотворча, правозастосовна, правоохоронна діяльність, а також діяльність щодо тлумачення права. Крім того, розмежовують види юридичної діяльності відповідно до галузі права, в якій така діяльність реалізується. Інтеграція цифрових технологій у кожний напрямок та вид юридичної діяльності має безперечні переваги, обумовлені можливостями, що відкриває застосування таких технологій. Однак, чіткого визначення поняття цифрових технологій у праві наразі вітчизняною науковою адміністративного права не вироблено, що обумовлює актуальність порушеної теми.

Тому, основною **метою** даного дослідження є проведення аналізу концептуальних підходів до визначення поняття цифрових технологій у праві, їх систематизація та узагальнення.

Стан опрацювання. Окремі питання, пов'язані з визначенням поняття інформаційних технологій у публічному управлінні досліджували такі науковці, як А.А. Асанова, Є.П. Бабалик, В.М. Грудницький, В.В. Єжунінов, О.М. Ємельяненко, М.П. Ільницький, П.С. Клімушин, Р.А. Коваль, В.О. Коновал, С.І. Куценко, Н.Б. Новицька, В.П. Пархоменко, А.О. Серенко, Д.В. Спасібов та ін. При цьому науковці переважно порушували проблему з'ясування значення таких понять, як «електронний уряд», «електронне урядування», «електронний суд» та ін.

Водночас, комплексних досліджень, присвячених визначенню поняття цифрових технологій у праві, не достатньо.

Викладення основного матеріалу. В останні декілька років в Україні активізувався процес запровадження цифрових технологій у різні види юридичної діяльності. Характерно, що саме поняття «цифрові технології» практично не застосовується у законодавстві України, а згадується лише у деяких національних програмних документах [1; 2]. Зокрема, у Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р [3], зазначається, що повсякденне життя громадян стає дедалі все більш «цифровим», що передбачає високий рівень очікувань від діяльності органів влади, зокрема розвитку сучасних електронних форм взаємодії, прозорості та відкритості діяльності, залучення громадян до прийняття управлінських рішень.

У свою чергу, Законом України «Про авторське право і суміжні права» регламентовано, що електронна (цифрова) інформація – це аудіовізуальні твори, музичні твори (з текстом або без тексту), комп'ютерні програми, фонограми, відеограми, програми (передачі) організацій мовлення, що знаходяться в електронній (цифровій) формі, придатній для зчитування і відтворення комп'ютером, які можуть існувати і (або) зберігатися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі

даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет, а також програми (передачі) організацій мовлення, що ретранслюються за використанням мережі Інтернет [3].

Таким чином, законодавець фактично ототожнює поняття «електронна» та «цифрова» форма існування інформації. Відповідно, при вжитті словосполучення «цифрова технологія» мається на увазі електронний спосіб передачі, зберігання, обробки та здійснення інших дій з інформацією.

На відміну від національного законодавства, поняття «цифрова технологія» широко застосовується у ряді міжнародних актів [4; 5; 6]. Наприклад, у документі з назвою «Digital Agenda for Europe» (яка дослівно перекладається «Цифрова програма для Європи») визначено план дій розповсюдження цифрових технологій в усіх сферах європейського соціуму, включаючи сферу публічного управління [6].

В українському законодавстві, а також у наукових джерелах більш поширеними є поняття «інформаційні технології», «інформаційно-комунікаційні технології», «інформаційно-комп'ютерні технології». Причому, як показує аналіз практики їх застосування, як правило, ці поняття визначаються як тотожні, що не зовсім відповідає дійсності.

Так, у Законі України «Про Національну програму інформатизації» інформаційна технологія визначається, як цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [7]. Тобто, інформаційні технології передбачають застосування засобів обчислювальної техніки, яка характеризується видовою різноманітністю. Зокрема, існують такі види електронно-обчислювальної техніки: комп'ютерна техніка, телебачення, засоби зв'язку тощо.

На думку О.В. Синєокого, інформаційна технологія – це процес, що використовує сукупність засобів і методів збирання, оброблення і передавання даних (первинної інформації) для одержання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу або явища (інформаційного продукту) [8, с. 40].

Цифровий зв'язок є галуззю техніки, яка пов'язана з передаванням цифрових даних на відстань. Термін «цифровий» також позначає спосіб збереження даних у цифровому (двоїчному) форматі, адже цифрові сигнали існують як послідовності чисел у часі. Цифрові види зв'язку – це категорія способів радіозв'язку, при якій використовується модуляція несучої частоти радіосигналу за допомогою цифрового сигналу [8, с. 136–137].

Отже, цифровий спосіб передачі та цифрова форма зберігання інформації відрізняються від інших способів організації інформаційного обміну в інформаційно-комунікаційних системах за критеріями швидкості, якості та функціональності. Відповідно, технології, в яких застосовуються цифрові сигнали для передачі інформації, належать до цифрових.

Для обґрунтування принципової різниці між цифровими та іншими видами інформаційних технологій науковці виокремлюють декілька їх поколінь – нові, новітні, критичні та ін.

Так, О.В. Синєокий поняття нових інформаційних технологій визначає як сукупність методів та засобів реалізації інформаційних процесів у різних галузях людської діяльності. Засобами реалізації цієї діяльності, на думку науковця, є електронно-обчислювальна техніка, цифрові засоби телекомунікації, волоконно-оптичні системи зв'язку та передавання інформації, інформаційні нанотехнології, суперкомп'ютерні та Грід-технології, розвиток яких постійно стимулюється прогресом інформаційних відносин. «Нова технологія» і «новітня технологія» є двома різними термінами. При цьому новітні технології в інформаційній сфері випереджають нові приблизно на п'ять років. Цифрові ж технології за своїми характеристиками належать до новітніх [8, с. 39, 42].

Визначаючи сутність цифрових технологій у праві, науковці пропонують різні підходи до розуміння інформаційних процесів та систем, які застосовуються в юридичній діяльності, передусім у сфері публічного управління.

Зокрема, інформаційні системи державно-правового характеру, на думку деяких учених, є змішаними людино-машинними системами і належать до цілеспрямованих механізмів управління, які тісно пов'язані з правом і через це виконують функцію регулятора суспільних відносин. Вони мають суб'єкти та об'єкти дії, канали прямих і зворотних зв'язків, за допомогою яких і здійснюються процеси збору, обробки та використання інформації і, зрештою, процеси управління [9, с. 17].

Таким чином, однією з особливостей застосування цифрових технологій в управлінні, як і в іншій юридичній діяльності, є те, що у такому процесі завжди присутній суб'єкт – людина, яка взаємодіючи з інформаційними системами та іншими засобами цифрових технологій, скеровує відповідний процес у потрібному напрямку шляхом введення команд. Іншими словами, застосування цифрових технологій у праві не може повністю виключити (лише суттєво зменшити) людську присутність, оскільки у процесі здійснення юридичної діяльності, у тому числі із застосуванням цифрових технологій, необхідне прийняття самостійних інтелектуально-вольових рішень суб'єктом управління.

О.О. Денісова з цього приводу також зауважує, що особливістю юридичної діяльності є те, що діяльність юриста за своєю сутністю так само, як і система управління, пов'язані з виробленням і переробкою інформації. На цій підставі вчена робить висновок, що у діяльності юридичних установ застосовуються автоматизовані системи управління, а також може використовуватися інформація, що надходить з автоматизованої системи управління технологічними процесами, так само як і з інших систем [10, с. 15].

Розглядаючи цифрові технології у праві, необхідно розрізняти два аспекти досліджуваного

питання: 1) правове регулювання інформаційних відносин, тобто право, як засіб регулювання правовідносин, що складаються у сфері інформаційного обміну, у тому числі з використанням цифрових технологій, в юридичній діяльності; 2) застосування цифрових технологій у всіх видах юридичної діяльності, включаючи правотворчість та правозастосування. У контексті даного дослідження потребують ґрунтовного вивчення обидва аспекти застосування цифрових технологій у праві.

Так, на думку О.В. Синєокого, право у сфері інформаційних відносин слід розуміти як вид поінформованості суб'єктів та міру інформатизації суспільства, що відображує інформаційні потреби суспільного розвитку, яка у своїй основі склалася у процесі повторюваних суспільних відносин і визнається та охороняється державою [8, с. 37].

Р.Є. Еннан наводить такі ознаки правовідносини, що виникають з приводу функціонування мережі Інтернет (Інтернет-відносини): 1) обмін інформації відбувається в електронній цифровій формі; 2) віддаленість суб'єктів цих відносин у просторі; 3) наявність суб'єктів, які не ініціювали ці відносини, проте мали організаційно-технічну можливість здійснити вплив на них; 4) використання програмного забезпечення, технічних стандартів і протоколів; 5) схильність цих відносин до саморегуляції; 6) технологічна складність мережі Інтернет; 7) поширені можливості порушення інформаційних прав суб'єктів цих відносин; 8) технічний, культурний та освітній ценз суб'єктів цих відносин [11].

Сьогодні в Україні сформована досить широка система законодавства, в якому регламентовано різні аспекти застосування цифрових технологій у публічному управлінні та інших правових сферах. Однак, деякі галузі залишаються неупорядкованими, у тому числі правовідносини, що виникають в Інтернет-середовищі, застосуванні деяких видів цифрових технологій у публічному управлінні різними сферами (наприклад, освітою, охороною здоров'я тощо).

У другому аспекті поняття цифрових технологій у праві можна сформулювати, як особливим чином організований процес застосування засобів комп'ютерної та іншої електронно-обчислювальної техніки, програмного забезпечення, інформаційно-комунікаційних мереж та інших цифрових засобів, за допомогою яких здійснюється збирання, фіксація, обробка, зберігання та поширення правової інформації, а також створення нових документів в електронній (цифровій) формі.

Так, М.П. Ільницький зазначає, що застосування цифрових технологій у системі публічного управління має охоплювати щонайменше чотири сфери: надання державних послуг громадянам та органі-

заціям; доступ до інформації стосовно діяльності органів публічного управління; запровадження внутрішнього електронного документообігу у межах окремо взятого органу публічної влади; взаємодія, у тому числі електронна, між органами публічної влади [12, с. 24].

Для реалізації кожного з означених завдань застосовують різні види цифрових технологій. Наприклад, для забезпечення доступу до інформації стосовно діяльності органів публічного управління використовуються державні електронні реєстри, інформаційно-аналітичні пошукові системи тощо.

Зарубіжними науковцями визначаються декілька груп цифрових технологій залежно від їх призначення. Перша група включає технології, орієнтовані на полегшення управлінської роботи (найпростіші комп'ютерні програми). Друга категорія цифрових технологій охоплює системні рішення, спрямовані на підтримку та обслуговування процесу управління (інформаційно-аналітичні пошукові системи, електронні реєстри тощо). Третя категорія включає технології, які підтримують або навіть замінюють людину при виконанні основних завдань у публічному управлінні або іншій юридичній діяльності (спеціальні комп'ютерні програми, інформаційно-комунікативні системи тощо). Також виділяють технології майбутнього (засновані на штучному інтелекті), які у перспективі будуть використовувати для реалізації більш складних управлінських функцій замість людини [13, с. 5].

Висновки. За результатами проведеного у даній статті дослідження можна зробити наступні висновки.

1. Розглядаючи цифрові технології у праві, необхідно розрізняти два аспекти даного питання: 1) правове регулювання інформаційних відносин, тобто право, як засіб регулювання правовідносин, що складаються у сфері інформаційного обміну в юридичній діяльності, у тому числі із застосуванням цифрових технологій; 2) застосування цифрових технологій у всіх видах юридичної діяльності, включаючи правотворчість та правозастосування, тобто використання цифрових технологій для підвищення ефективності юридичної діяльності.

2. Цифрові технології у праві – це законодавчо урегульований та організований процес застосування державними органами та органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами публічного управління засобів комп'ютерної та іншої електронно-обчислювальної техніки, програмного забезпечення, інформаційно-комунікаційних мереж та інших цифрових засобів з метою збирання, фіксації, обробки, зберігання та поширення правової інформації, а також створення документів в електронній формі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5.05.2013 № 386–р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80/page>.
2. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649–р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80>.
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792–XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
4. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства: Міжнародний документ від 22.07.2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_163.
5. Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті»: Міжнародний документ від 12.12.2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c57.
6. A Digital Agenda for Europe: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Brussels, 19.5.2010, COM (2010)245 final [Electronic resource]. – Access: [http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\)&from=EN](http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)&from=EN).
7. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 № 74/98–ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>.
8. Синєокий О.В. Високотехнологічне інформаційне право України: [навч. посібник для студ. юрид. та неюрид. спец.] / О.В. Синєокий. – Х.: Право, 2010. – 360 с.
9. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності: [навч. посібник] / [В.Г. Іванов, С.М. Іванов, В.В. Карасюк та ін.]; за заг. ред. В.Г. Іванова. – Х.: Право, 2010. – 240 с.
10. Денісова О.О. Інформаційні системи і технології в юридичній діяльності: [навч. посібник] / О.О. Денісова. – К.: КНЕУ, 2003. – 315 с.
11. Еннан Р.Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет / Р.Є. Еннан // Наукові конференції: ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aphd.ua/publication-173/>.
12. Ільницький М.П. Адміністративно-правове регулювання електронного урядування у сфері публічного управління в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ільницький Михайло Петрович. – Ужгород, 2017. – 215 с.
13. Veith C. How Legal Technology Will Change the Business of Law / C. Veith, M. Bandlow, M. Harnisch, H. Wenzler, M. Hartung, D. Hartung // The Boston Consulting Group. – 2015. – № 15–14. – [Electronic resource]. – Access: http://www.buceri-us-education.de/fileadmin/content/pdf/studies_publications/Legal_Tech_Report_2016.pdf.